

JÉZUS TANÍTÁSA ISTEN ORSZÁGÁRÓL

Ha Jézust meg akarjuk igazán ismerni, nem öntudatáról és lelkiségéről kell kérdeznünk, hiszen a források nem árulnak el semmi közelebbit ezekről. Ehelyett érdeklődésünket arra kell összpontosítanunk, hogy tanításában és magatartásában mi volt központi jelentőségű, mire törekedett, valójában mit is akart. Mindenekelőtt azt kell leszögeznünk, hogy Jézus nem önmagát prédikálta, soha sem helyezte magát előtérbe. Személyét alárendelte az általa képviselt ügynek. És mi volt ez az ügy? Egyetlen mondatba sűrítve így fogalmazhatjuk meg: Jézus ügye Isten ügye volt a világban. Ma különösen azt szoktuk hangsúlyozni, hogy Jézust egészében és teljesen az ember érdekelte. Ez így igaz. De egészében és teljesen azért fordult az ember felé, mert mindennekfelett egészében és teljesen Isten ügye foglalkoztatta.

Úgy beszélt erről az ügyről, mint a közeledő Isten országáról (héberül: malkut Jahve; görögül: basileia tou theu). Ez a fogalom állt prédikálása középpontjában, de sohasem adott pontos meghatározást róla. A példázataiban azonban különböző képekben próbálta megrajzolni, hogy jelentését mindenki számára érthetővé tegye. A szövegekből világosan kiténik, hogy Isten országáról beszél és nem az egyházzal. A Máté evangéliuma által használt „mennyek országa“ csupán másodlagos forma s a zsidók idegenkedését mutatja az istennév használatát illetően. Az „ország“ itt nem uralkodási területet vagy érdekkört jelöl, hanem Isten uralmát, az Ő uralkodói tevékenységét jelenti. Ezért megfelelő elnevezés Isten ügye számára.¹

A bibliakutatás minden kétséget kizáróan tisztázta ezt a kérdést, s ma mindenki egyet is ért ebben. Jézus úgy lépett fel, mint Isten országa hirdetője; minden máségyéb prédikálásában és tevékenységében azzal kapcsolatban játszik szerepet és nyer értelmet. A tanítványi elhivatás, erkölcsi tanítása, a szóbeli hagyományról vagy a szertartási törvényről folytatott viták, sőt még a bűnök megbocsátásának meghirdetése, valamint a kiközösítettek befogadása Isten nevében — mindezek csak Isten országa hirdetésével összefüggésben válnak érthetőkké, vagy érthetetlenek maradnak. Valamennyi cím közül, amelyeket a századok során Jézusnak adtak, hogy minél találóbban jellemezzék őt, talán az a legjobb, amelyik összegezi történeti szerepét s amelyet Bultmann fogalmazott meg: Jézus Isten országa hirdetője.²

Az Isten országa kifejezés Jézus korában nagyon elterjedt és közháználható volt, s ezért még pontosabb jelentést követelt, különösen, amikor ellenfelei elnémitására használta. Mi is volt tehát Isten országa Jézus számára? Röviden összegezve előbb negatív, majd pozitív vonatkozásban a következőket mondhatjuk:

1. Nem egyszerűen Isten folyamatos uralma, amely a teremtés hajnalától működésben van, ahogyan azt a jeruzsálemi vallási vezetők értették, hanem Isten jövőbeni eszkatologikus országa.

— Nem vallási-politikai teokrácia vagy demokrácia, amelyet a zelota forradalmárok erőszakkal akartak megvalósítani, hanem Isten azon-

nali korlátlan uralma a világ felett, amelyet várni kell erőszakhoz folyamodás nélkül.

— Nem bosszúálló ítélet a tökéletesek és kiválasztottak javára, ahogyan azt az esszénusok és a kumráni szerzetesek értették, hanem örömmüzenet Isten végtelen jóságáról feltétel nélküli szeretetéről, különösen az elhagyottak és nélkülözők számára.

— Nem emberek által épített ország a törvény pontos betöltésén és magasabb erkölcsiségen keresztül, ahogyan a farizeusok értették, hanem Isten szabad cselekedete által létrehozott ország.

2. Az az ország, amelyben Jézus imájával (Mt 6,9—13) megegyezően Isten nevét igazán megszentelik, akaratát teljesítik, a földön, az emberek mindenben bővölködni fognak, minden bűnt megbocsátanak és gonoszságot legyőznek.

— Az az ország ahol Jézus ígéreteivel (Lk 6,20—22; Mt 5,3—10) összhangban a szegények, az éhezők, a sírók, az elnyomottak végérvényesen birtokolni fogják, ami megilleti őket, ahol fájdalom, szenvedés és halál végetérnek.

— Az az ország, amelyet nem lehet leírni, hanem csak hasonlatokkal közelhozni, mint pl. új szövetség, növekedő mag, aratásra váró búza, nagy vacsora, királyi menyegző.

— Ez az ország lesz — ahogyan azt a próféták megjövendölték — az igazságosság, a szabadság, a megfélemlíthetetlen szeretet, az egyetemes megbékélés, az örök béke országa. Ebben az értelemben tehát az üdvösség, a beteljesedés, a tökéletesség, azaz Isten jelenlétének ideje lesz: az abszolút jövendő³.

Ez a jövendő Istenhez tartozik. Az Isten ígéreteiben való prófétai hit határozottan konkretizálódott és felfokozódott Jézusnál. Isten ügye diadalmaskodni fog a világon. Ez a reménység az alapja az Isten országáról szóló prédikálásnak. Ez a remény nem táplálkozik a jelen nehézségei és reménytelensége iránti elfogultságból, amely teljesen más világ képét vetíti ki a rózsaszínű jövőbe. Ellenkezőleg, abból a bizonyosságból fakad, hogy Isten már a teremtője és ura ennek a világnak és a jövőben meg fogja jobbitani azt.

Jézus — kora apokaliptikus nemzedékéhez hasonlóan — Isten országát, az igazság, szabadság, öröm és béke országát a közeli jövőben várta. Forrásaink ismeretében végnélkül vitatkozhatnánk anélkül, hogy biztos eredményre jutnánk, vajon Jézus Isten országa eljövételét halála előttre vagy utánra várta-e. Módszertani hiba lenne részünkről, ha a könnyebb utat választanánk és kizárva a legnehezebb és legzavaróbb szövegeket Jézus prédikálásából, minden további nélkül a későbbi hatásoknak tulajdonítanánk azokat.

Jézus nem értelmezte az „országot“ Istennek Izrael és a világ feletti folyamatos uralmaként, hanem mindig jövendőbelinek fogta fel. Számos mondás van, amelyek kifejezetten Isten országa közelségéről beszélnek vagy azt feltételezik (pl. Mk 1,15). Az igaz, hogy Jézus visszautasította a pontos idő megjelölését (Mk 13,4—6,32; Lk 17,20—21). De nem találunk egyetlen olyan mondást sem, amely azt a távolabbi jövőre tenné. Ellenkezőleg, a szinoptikus hagyomány legrégebb rétege azt igazolja, hogy Jézus a közvetlen jövőben várta Isten országát. Az „imminens várakozás“-ra utaló klasszikus szövegek: Mk 9,1; 13,30; Mt 10,23 olyan

botránykő lettek volna a következő nemzedék számára, hogy hitelességükhöz nem fér kétség. Jézus és bizonyos tekintetben az ősegyház, valamint Pál apostol is, még életében várta Isten országa eljövetelét. Ebben a kérdésben a bibliakutatás általában egyetértésre jutott.

Természetesen az idő múlásával — magában az Újtestamentumban is — megfigyelhető e kijelentések enyhítésének és felcserélésének félreérthetetlen folyamata. De ez a fogalomfejlődés az Újtestamentumban egyszerűen aláhúzza azt a tényt, hogy Jézus maga nem csupán „prófétai hévvel“ beszélt Isten országa közelségéről, hanem valóban hitte is azt. Egyedül csak ez a hit magyarázhatja meg azokat a rendkívül sürgető felhívásokat, mint az élet biztonsága, az élelem és ruházat felőli törődés (Mt 6,25—34), a meghallgatást igénylő imádság (Mt 7,7—8), a hegyeket mozgató hit (Mt 17,20), a halasztást nem tűrő elhatározás (Lk 9,62), sőt még a Miatyánk és a Boldogokról szóló tanítás is ide sorolható.

Az Isten országáról szóló példázatok megerősítik ezt a magyarázatot. Általánosan elfogadott megállapítás, hogy a példázatok a Jézus-hagyomány alaprétegéhez tartoznak, mivel nem származhattak sem a késői judaizmusból, sem a húsvét utáni közösségtől. A példázatok nem voltak rejtett értelműek, vagy különleges magyarázatra szorulók, hanem általuk Jézus mindenki által érthetően Isten országa jövetelének útját készítette elő. Mert ez az ország, amelyért érdemes mindent odaadni — mint a drágagyöngyért vagy a szántóföldben elrejtett kincsért (Mt 13,44—46) — mindig a jövőendő országa, amint azt világosan mutatják a halászhálóról (Mt 13,47—50) és a búza és konkolyról (Mt 13,24—30) szóló példázatok. Az önmagától növekedő mag példázata (Mk 4,26—29) nem egyszerűen azt jelenti, hogy Isten országa már itt és kifejlődően van, hanem hogy „önmagától jön“. Ugyanígy a mustármag és a kovász példázatai (Mk 4,30—32; Mt 13,33) nem a növekedés természetes folyamatát szemléltetik, hanem azt a hatalmas különbséget, amely a jelentéktelen kezdet és a rendkívüli eredmény, a végső kifejlődés között van. Ezek tehát nem a fejlődés, hanem az ellentét példázatai. Vigyáznunk kell itt, hogy az organikus fejlődés modern gondolatát ne vetítsük vissza Jézus korába és gondolkodásába.⁴

A választ sürgető kérdés ezután az, hogy Jézus prédikálása Isten országáról így nem egyszerűen csak a késői zsidó apokaliptika egy formája-e? Végül is Jézus nem egy apokaliptikus fantaszta volt-e, aki tévhitben élt? Másszóval nem tévedett-e? Az igazat megvallva nekünk nincsenek dogmatikai kötöttségeink ezt így kijelenteni. Errare humanum est. És ha a Názáreti Jézus igazán ember volt, ahogyan ezt valljuk, ő is tévedhetett. Valóban kozmikus viszonylatban ez tévedésnek nevezhető. De vajon a „tévedés“ kifejezés teljesen megfelelő-e ebben az összefüggésben?

A kérdést azzal nem oldjuk meg, hogy az ősegyházra háritjuk az ódiumot, mondván, hogy ő a felelős a végesemények folyamatának a leírásáért, így a Márk 13. fejezetben található képekért is, mint amilyenek: a templom megszenteltségtelenítése, a hamis próféták megjelenése, a háború, a természeti csapások, az éhség, Jézus követőinek üldözése, az ítélet. Természetesen nem lehet mellőznünk azt a tényt, hogy ez az ún. szinoptikus apokalipszis tartalmaz az apokaliptikus hagyományokhoz tartozó és későbbi tapasztalatok magyarázatából származó anyagot.

Az a törekvés, hogy a lehető legnagyobb pontossággal állítsanak össze egy apokaliptikus időrendet, olyan kifejezésekből is látható mint „aki olvassa, értse meg“ (Mk 13, 14). Megállapítást nyert, hogy Jézus az apokaliptikusokkal ellentétben nem akarta az emberi kíváncsiságot kielégíteni Isten országa pontos idejének és helyének megjelölése, az apokaliptikus események és titkok felfedése, vagy az apokaliptikus dráma folyamatának megjósolása által. Tehát amire prédikálásában összpontosított és ami meghatározta egész tevékenységét, abban nem tévedett. Mindazáltal marad a kérdés: nem tévedett-e akkor — amint az a kétségtelenül hiteles anyagból kitűnik —, amikor Isten országa eljövételének közelségét várta?

Az összehasonlítás kedvéért hadd tegyünk fel egy másik kérdést: tévedett-e a világ és az ember hat nap alatti teremtéstörténetének elbeszélője, mivel ellentmondásba került a dolgok eredetével kapcsolatos későbbi tudományos elmélettel?

A Biblia a teremtéssel kezdődik és látja a véget mint Isten teremtetői munkájának kiteljesedését. Sem az „első dolgok“, sem az „utolsó dolgok“, sem az idő hajnala, sem vége közvetlenül nem érhető el a tapasztalás számára. Nincsenek tanúk. A világ teremtését és befejezését csupán képekben lehet leírni és elbeszélni: költői képeket és elbeszéléseket használunk a ténylegesen kimondhatatlan leírására. Amint a bibliai protológia nem lehet a kezdetkor végbement eseményekről adott beszámoló vagy történet, úgy a bibliai eszkatológia sem lehet előlegezett beszámolója vagy megjövendőlése a bekövetkező eseményeknek. Mindkettő a felhasznált képi anyagot és kifejezési eszközöket saját korából merítette, amelyek a mai ember számára nem bírnak különösebb jelentőséggel. Ami fontos, az az elbeszélésekben rejlő üzenet. Isten országát, az ő uralmát egyedül az ő hatalma hozza el és ez — ma már jobban tudjuk — meghaladja minden fogalmunkat és szóképünket.⁵

Jézus természetszerűen felhasználta kora apokaliptikus hagyományának gondolatait és képalkotását. És mégis kifejezetten visszautasított bármilyen számítgatást az eszkatológiai beteljesedést illetően és a vég-sőkig tartózkodott Isten országa bármilyen színes leírásától. Elvileg az azonnali várakozás feltételei között maradt az apokaliptika látóhatárán, ami számunkra ma különösnek tűnik. Mai gondolkodásunk fényénél azonban meg kell mondanunk, hogy a közvetlen várakozás nem Jézus tévedése volt, hanem az egy időhöz kötött és időtől meghatározott világnézet volt, amelyben Jézus osztozott kortársaival. Ez az apokaliptikus eszmei keret és sajátos értelmezés idegen a mi felfogásunktól, és ma csak elrejtene és eltorzítaná a mögötte levő valóságot.

Bármennyire is érthetőek sajátos formájukban, a példázatok titkot tartalmaznak, „Isten országa titkát“ (Mk 4,11—12).⁶ Az a feltevés, hogy Jézus ezeket a szavakat csak tanítványaihoz intézte és nem a néphez általában, az evangélista egyéni értelmezésének az eredménye. A példázatok éppen az ellenkezőjét bizonyítják. Később maga az evangélista állítja kifejezetten, hogy Jézus „sok ilyen példázatban hirdeti vala nékik az igét, úgy amint megérthették vala“ (Mk 4,33). Dehát akkor mi áll Isten országa titka, amit a példázatok hirdetnek?

Amikor előbb a növekedésről szóló példázatokkal kapcsolatban az ellentétéről beszéltünk, csak félig közelítettük meg az igazságot. Egy dol-

got ismét hangsúlyoznunk kell: Jézus nem tanította Isten országa fokozatos kifejlődését. Az ország Isten cselekvése által jön el. De a kicsi kezdet és a nagyszerű kifejlődés közti ellentét dacára ott van az ígélet: a mustármagban a hatalmas bokor, a tésztát megkelesztő parányi kovászban sokak kenyere, az alig észrevehető búzaszemben a gazdag aratás, dicsőséges befejezés a jelentéktelen kezdetben. És hol van ez a kezdet kibontakozóban, ha nem magával Jézussal? Valójában ki a magvető, aki elhintette a magot a jó földre és százszoros termést ért el (Mk 4,3—8)? Jézus, aki egyszerű beszédében és szerény ténykedésében művelte mindezt: szavában, amikor hívta a szegényt, az éhezőt, a sírót és az elnyomottat; cselekedeteiben, amikor megsegítette és felkarolta a beteget, a szenvedőt, az ördögöst, a bűnöst, a reményét vesztőt. Ott van már Isten országa ígérete, ahol a bűn, fájdalom, szenvedés és halál véget érnek; a teljes igazságosság, szabadság, szeretet, megbékélés és örök béke országa, Isten végérvényes jövője. Jézus életében és tevékenységében Isten neve már megszentelődött, akarata megvalósult a földön, a bűnök megbocsátást nyertek és a gonosz felett győzedelmeskedett, benne itt és most a beteljesedés ideje érkezett, maga Isten országa virradt fel — „köztetek“ (bennetek) (Lk 17,21). Tehát benne, örömezetében és cselekedeteiben található fel „Isten országa titka“.

Ha komolyan vesszük Jézus közvetlen várakozását Isten országával kapcsolatban, el kell ismernünk, hogy kezdet és vég, jelen és jövő nem választható el egymástól. Pedig ezt tesszük, ha a szinoptikus prédikálásnak csak egy rétegével foglalkozunk, elhagyva minden mást, ami nem hiteles vagy jelentéktelen. Jézus tanítása nem csupán a késői zsidó apokaliptika egy formája, amelyet csak a jövő dolgai érdekelnek és nincs semmi igénye a jelenhez szemben. Nála a kettő egységet alkot.

Eppen ezért meg kell próbálnunk az evangéliumokban található jövőről és jelenről szóló kijelentéseket különböző utakon összekapcsolni. Nem lélektanilag kell értelmeznünk, mint Jézus lelkiségének különböző kedélyállapotait; sem életrajzilag, mint Jézus életének különböző szakaszait; és nem is mint a szinoptikus hagyomány egymástól eltérő rétegeit.⁷ A jelent és a jövőt úgy kell látnunk, mint alapvető feszültséget, amelyet nem lehet feloldani. A „még nem“ és „de már most“ ellentéte szemlélteti ezt. Jézus jövővel kapcsolatos mondásait nem úgy kell értelmeznünk, mint apokaliptikus információt, hanem mint eszkatologikus ígéretet.⁸ Ezért nem lehet Isten országa jövőjéről beszélni a jelen társadalmára kiható következmények nélkül.

Isten abszolút jövője az embert a jelenbe helyezi. A jövőt nem lehet elszigetelni a jelen megkárosítása nélkül. Isten országa nem lehet csupán vigasztaló ígéret a jövőt illetően, sem a kegyes kíváncsiság kielégítése vagy a beteljesületlen ígéretnek és félelmek kivetítése. Eppen a jövő fényénél kell az embernek megismernie a jelen. A reménység által lehet a jelen világot és társadalmat nemcsak értelmezni, hanem megváltoztatni. Jézus tehát nem akart tájékoztatást adni az idő végéről, hanem Isten országa szemléletében a jelen felé fordult felhívásával.

Jézus prédikálása Isten országáról megőrizte vonzerejét. A világ vége nem jött el, azonban az üzenet megtartotta jelentését. A prédikálás apokaliptikus vonatkozásai alámerültek az időben, de az ügy, amit Jézus képviselt lényeges maradt még a megértés és eszmék új keretei

között is. Amire nekünk figyelniünk kell: Isten jövője. És ennek a jövőnek fényénél kell alakítanunk a jelent mind egyéni, mind közösségi síkon. Itt és most. Az apokaliptikus jelleg eltűnése ellenére Jézus felhívása Isten országa jöttével kapcsolatban nem vesztette el sürgető voltát. Ezt fejezi ki felhívásában (Mk 1,15) a „metanoietae”⁹ kifejezés, melyet helytelenül fordítottak megtéréssel. Többről van itt szó, mint külső bűnbánatról. A megváltozásban Jézus döntő elhatározást kér az embertől, új gondolkodás- és cselekvésmódot. Ez egy teljesen végleges választás kell legyen: az élet újraértelmezése, új életmagatartás, egészében új élet.

Jézus nem várja a bűnök beismerését, vagy megvallását attól, aki meg akarja változtatni életét, mint ahogy nem érdekli annak múltja sem, amit természetesen maga mögött kell hagynia. Ami számít: egyedül a jobb jövő, az a jövő, amelyet Isten ígér és ad az embernek, s amely felé kell fordulnia fenntartás nélkül, visszavonhatatlanul, ha egyszer „kezét az ekeszárvarára vetette” (Lk 9,62). Csak így válik alkalmassá Isten országára.

A végleges döntés órája itt és most van, nem az ember vagy az emberiség idejének végén. És egészen személyes jellegű mindenki számára. Az ember csak úgy válik készséggé, ha tisztában van belső önmagával és szembe tud nézni az erkölcsi követelményekkel. Sem a döntést, sem a felelősséget nem lehet áthárítani a közösségre. Mindenkinek önmagát kell elköteleznie, önmagát adnia. A példázatok hasonlatával élve a drágagyöngy és a szántóföldben elrejtett kincs személyes ügyvévé lesz. Így már most minden — élet és halál — kockán forog, mert az önfeláldozáson keresztül az ember megnyeri önmagát vagy ennek elmulasztásával elveszíti (Lk 17,33; Mt 10,39).

A megváltozás csak úgy lehetséges, ha az ember bizalommal fordul az evangélium felé, s bízik Istenben azzal a bizalommal, amely nem szégyenít meg s amelyet hitnek nevezünk. Az a hit ez, amely hegyeket mozdíthat el (Mt 17,20) és amely osztozik a legkisebb búzamagban rejlő ígéletben is. A jövőt illetően ez a hit a reménység dimenziójával bír: a reménységben a hit eléri célját, másfelől pedig a hit állandó alap marad a reménység számára.¹⁰

A megváltozásban mint az Isten országába való belépés feltételében Jézus az embertől nem hősiességet vár, hanem annak a bizakodó háláját, aki megtalálta a szántóföldben a kincset és megszerezte a drágagyöngyöt. Az ő modelje a gyermek, inkább mint a hűséges szolga, nem azért mert a gyermek feltételezett ártatlansága romantikus ideál lehet, hanem mert a gyermek — kicsi és gyámoltalan — természetesnek veszi, hogy megsegítik és megajándékozzák, s hogy őszintének és bizakodónak kell lennie (Mk 10,15). Jézus tehát ezt a gyermeki hálát várja, amely nem a jutalomra néz, mint az otthonmaradt fiú, aki hosszú éveken át ezért dolgozott és a végén mégsem részesült belőle (Lk 15,29). Az embernek nem a jutalom vagy a büntetés szemellett tartásával kell cselekednie, azok nem lehetnek az erkölcsi cselekvés indító okai. De cselekvésében az ember tudatában lehet felelősségének: minden gondolatával, szavával és tetteivel Isten előtt áll.

A felelősség elfogadása azonban nem jelenti a törvény odaadó betöltőinek merev kedélytelenségét. Jézus felhívása a megváltozásra, egy-

ben örömeire való felhívás is. A Hegyi beszéd nem a kötelességek új felsorolásával kezdődik, hanem az áldások (boldogok) előszámlálásával (Mt 5,3—12). Mivel Isten nagylelkűen jó, a szőlőmunkásoknak nem lehet okuk az irigységre (Mt 20,15). A tékozló fiú „igaz” testvérének is örvendeznie kellett volna (Lk 15,32). Az addigi bűnös múlttal való szakítás és az egész embernek Istenhez való visszatérése örömteli esemény Isten és ember számára egyaránt. A teher így lesz könnyű és az iga gyönyörűsége (Mt 11,30), amit az ember örömmel hordozhat, ha alárendeli magát Isten akaratának.

És mi Isten akaratát, amit az Ő országában megvalósítani akar? Jézus tanításából nyilvánvalóvá lesz, hogy Isten semmit sem akar önmagáért, az ő előnyére, nagyobb dicsőségére. Isten az ember igazi nagyságát és tényleges méltóságát akarja. Ez a jelentése Isten abszolút jövőjének, győzelmének, az Ő országának, amelyet Jézus hirdet.

Isten akaratát az ember jólétével, Isten ügyét az ember ügyével azonosítani csak a szeretetben lehet.¹¹ Ezért helyezi Jézus Isten országáról szóló prédikálásának középpontjába a szeretet kettős parancsolatát: Isten és ember szeretetét. Amikor az írástudó megerősíti Jézus feleletét, így szól hozzá: „Nem messze vagy az Isten országától” (Mk. 12, 34).

Jézus számára Isten szeretete nem azonos az ember szeretetével, mivel Isten nem azonos az emberrel. Azonban Isten feltétel nélküli szeretetének fényénél, amely mindent magához ölel (Mt 5, 45), szeretni lehet embertársunkat is úgy amilyen, korlátaival és hibáival együtt. Kétségtelen, hogy Jézus Istennek adja az elsőbbséget éppen az ember érdekében. Ezért igényli az egész embert: akaratát, szívét, legbenső énjét, magát a személyt. És ezért van, hogy amikor valaki bízó hittel visszatér hozzá, nem többet és nem kevesebbet kér, mint szeretetet: „Szeressed azért az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből és teljes erődből. Ez az első parancsolat” (Mk 12, 30).

Ez a szeretet azonban nem jelent egyfajta misztikus egyesülést Istennel, amelyben az ember megpróbál elszakadni a világtól és az embertől. Végül is Isten szeretete az ember szeretete nélkül egyáltalán nem szeretet. De a kettőt soha sem szabad összetévesztenünk és felcserélnünk. Amikor felebarátom felé fordulok, nem szükséges vállam felett visszanézni Istenre, vagy kegyes beszélgetésbe kezdenem, amikor segíteni akarok valakin. A szamaritánus anélkül segített, hogy valamilyen vallási indítékot keresett volna: a rablók kezébe esett ember szüksége elegendő volt számára, és ebben a pillanatban teljes figyelmét a szerencsétlen emberre összpontosította (Lk 10, 30—35).

Jézus számára a szeretet elsősorban nem szavakból vagy érzelmekből áll. A szeretet inkább egy hatalmas, bátor tett. Ő ugyanis a gyakorlati és ezért a konkrét szeretet mellett foglal állást. Ezért a második parancsolat szerint a szeretet nemcsak egyszerűen az ember szeretete, hanem alapvetően a felebarát szeretete (Mk 12,31). Ez nem általában a tőlünk távol élő emberé, akivel nem vagyunk személyes kapcsolatban, hanem egészen konkrétan a legközelebbi felebarát szeretete. Isten szeretetét a felebaráti szeretet igazolja s ugyanakkor a felebaráti szeretet az Isten szeretetének mérföldköve. Annyira szeretem Istent, amennyire szeretem felebarátomat.¹²

És mennyire kell szeretnem felebarátomat? Jézus válasza félreérthetetlen: „mint önmagadat“. Itt nem marad semmi rés a kiutat keresőknek, ugyanis feltételezhetjük, hogy az ember szereti önmagát. Éppen ezért az ember természetes magatartása önmagával szemben kell legyen a mértéke a felebarát iránti szeretetnek. Jézus egészen radikális változást kér az embertől: elfogadni a másik egyén álláspontját, azt adni másoknak, amit gondolunk, hogy minket is megillet, és úgy bánni embertársainkkal, ahogyan mi is szeretnénk, hogy velünk bánjanak (Mt 7,12).

Az Isten és felebarát iránti szeretet közös nevezője ezért az önzés elhagyása és az önfeláldozás készsége. Csak amikor nem élek többé már önmagamnak, lehetek egészen nyitott Isten felé és fenntartás nélküli felebarátommal szemben, akit Isten éppen úgy részeltet az Ő országában, mint engem. De ki a felebarát? Jézus nem meghatározással felel erre a kérdésre, hanem egy példázat elmondásával (Lk 10,29—37). Eszerint az én felebarátom nem csupán az, aki kezdettől fogva nagyon közel áll hozzám. Felebarát lehet egy teljesen idegen is, akivel éppen találkozom egy sajátos élethelyzetben. Lehetetlen előre megmondani, hogy ki legyen a felebarátom. A példázat szerint felebarát az, akinek szüksége van rám, itt és most. Ám nem is ez a legfontosabb szempontja Jézusnak, hanem a tőlem elvárható szeretet szükségessége konkrét esetben, konkrét szükségben a hagyományos erkölcsi szabályoktól eltérően.

Így válik a szeretet Isten országa alaptörvényévé, és megélése által közelebb jön hozzánk Isten és az Ő országa. Mikor mondhatja majd nekünk is Jézus: „Nem messze vagy Isten országától“? A jövő Istené, de a jelen az emberé, hogy alakítsa azt és tegye lehetővé Isten országa eljövételét. Addig is hangzik felénk az örök felhívás: „Betelt az idő és elközelített az Istennek országa; térjete (változzatok) meg és higyjete az evangéliumban“ (Mk 1,15).

JEGYZETEK

¹ Dibelius M.: *A Study of the Gospels and an Essay on "The Motive for Social Action in the New Testament"*, 1963. 60. Vö. Schnackenburg R.: *God's Rule and Kingdom*, New York, 1963. 13.

² Perrin N.: *Rediscovering the Teaching of Jesus*, New York, 1967. 54.

³ Küng H.: *On Being a Christian*, New York, 1976. 215.

⁴ Jeremias J.: *The Parables of Jesus*, New York, 1972. 150. Vö. Dodd C. D.: *The Parables of the Kingdom*, New York.

⁵ Bultmann R.: *Kerygma and Myth*, I. London, 1953. 1—44.

⁶ Bornkamm G.: *Jesus of Nazareth*, London/New York, 1960. 69—75.

⁷ A lélektani értelmezés képviselője Bousset W.; az életrajzi megkülönböztetés hívei Weiss J., Wernle P. voltak; a hagyomány rétegeiben való különbséget Dodd C. H. képviseli.

⁸ Kümmel W. G.: *Promise and Fulfilment*, London, 1957.

⁹ Bultmann R.: *Theology of the New Testament*, I. New York, 1951. 4—20.

¹⁰ Küng H.: i. m. 250.

¹¹ Bornkamm G.: i. m. 115—17.

¹² Kümmel W. G.: *The Theology of the New Testament*, New York, 1973. 54—55.

AZ ANTITRINITARIZMUS A XVI. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN

1979. május 15—19. napjain nemzetközi tudományos ülészakot tartottak Siklóson Dávid Ferenc halálának 400. éves évfordulója alkalmával. Az ott elhangzott előadások a múlt év folyamán könyvalakban is megjelentek.* Klaniczay Tibor Akadémikus előszava után a kiállításban szép formájú könyv angol, német, francia és olasz nyelven tartalmazza a neves román, magyar, lengyel, olasz, amerikai, holland, német, cseh tudományos kutatók, egyetemi és teológiai tanárok előadásait, összesen huszonkettőt.

A tanulmányok már csak azért is érdeklődésre tarthatnak számot, mert csaknem valamennyi, közvetve, vagy közvetlenül foglalkozik szűkebb hazánk, Erdély, akkori történetével. A tudományos ülészak azért vált időszerűvé, mert „Dávid Ferenc a magyar reneszánsz markáns személyisége volt, aki kudarca és tragikus halála ellenére egy gyakran üldözött, de szellemi és erkölcsi értékekben gazdag közösség alapítója és profétája lett.“ Az előző számba veszi a Dávid Ferencel foglalkozó legjelentősebb magyar könyvészeti anyagot (Kénosi Tózsér, Uzoni Fosztó, Jakab Elek) és az utóbbi évtizedekben az antitrinitarizmusnak szentelt külföldi kutatásokat, különösen az olasz Delio Cantimori, az amerikai Earl Morse Wilbur és a lengyel Stanislaw Kot értékes munkásságát és eredményeit. Az ülészak szervezői úgy vélték, hogy Dávid Ferenc emléket legmértőbben azzal idézhetik, ha a témákat nem szűkítik le az ő életére, hanem az egész antitrinitarizmust, a XVI. századi haladó mozgalomra kiterjedő modern kutatások nemzetközi eredményeit mutatják be.

Sajnos nincs helyünk részletesen foglalkozni az egyes tanulmányokkal, még teljes címüket sem tüntethetjük fel, és meg kell elégednünk a vitatott problémák felvázolásával, a szerző nevének pusztá feltüntetésével. A kötet az egyes tanulmányokat a szerzők betűsoros rendjében közli, mi igyekszünk ezeket témakörök szerint ismertetni.

Az antitrinitarizmus első képviselői abból a feltételezésből indultak ki, hogy a kereszténység az idők folyamán eltért eredeti alapjától és téves tanításokat, hamis tételeket fogadott be, következésképpen vissza kell menni az ősi alaphoz, amelyet a Biblia hamisítatlanul megőrzött. Nem véletlen tehát, hogy az antitrinitarizmus első nagy képviselőjének, Servet Mihálynak egyik értékes műve *A kereszténység helyreállítása — Christianismi Restitutio* — címet viseli. Balázs Mihály tanulmányában azt vizsgálja, milyen volt Servet műveinek kelet-európai fogadtatása. Kutatásai során, többek között, arra az eredményre jut, hogy Blandrata és Dávid Ferenc egyes munkáiban felismerhető Servet közvetlen hatása.

Az antitrinitáriusok ellen gyakran felmerült a „zsidózás“ vádja. Dán Róbert, e kérdés alapos ismerője, a *zsidózás, judaizálás* fogalmának

* *Antitrinitarism in the Second Half of the 16th Century*. Edited by Róbert Dán, and Antal Pirnát. 1982 E. J. Brill Leiden 352 l.